

ПОЛІТОЛОГІЯ

ISSN 321.01

О. С. Токовенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначено методологічні можливості використання у політичній науці поняття «еволюція політичної реальності».

Ключові слова: політична реальність, еволюція, методологія політичної науки.

Определены методологические возможности использования в политической науке понятия «эволюция политической реальности».

Ключевые слова: политическая реальность, эволюция, методология политической науки.

Methodological possibilities of using in the political science concept «political reality evolution» are defined.

Keywords: political reality, evolution, the methodology of political science.

Розвиток сучасної політичної науки в її теоретико-методологічному вимірі стимулює розробку концептуального інструментарію, який дозволяє з максимальною ізоморфією здійснювати теоретичну рефлексію політичної реальності.

Завдяки зусиллям провідних українських дослідників: Ю. А. Левенця, М. І. Михальченка, Л. Є. Шкляра, В. О. Котегоренка, М. С. Кармазіної, В. П. Горбатенка, О. В. Бабкіної, Ф. М. Кирилюка, В. М. Денисенка та інших останнім часом здійснена суттєва реконструкція теоретико-методологічного апарату вітчизняної політичної науки. Проте питання щодо надання національній політології ознак сучасної наукової дисципліни, насамперед в її міждисциплінарному та мультипарадигмальному вимірах, є пріоритетним напрямом її подальшого розвитку.

Саме тому, на нашу думку, на порядку денному розвитку теоретико-методологічного інструментарію вітчизняної політичної науки сьогодні стоїть питання введення у науковий дискурс оновленого категорійного кола, яке б дозволило визначити нові обрії теоретичної рефлексії політичної реальності. У цьому контексті перспективним виглядає аналіз креативних можливостей категорії «еволюція політичної реальності», яка досі ще не використовувалася у наукових політологічних дослідженнях.

Тому метою цієї статті буде надання відповідей на наступні питання: який зміст потрібно вкладати у поняття «політична реальність»? У якому розумінні ми можемо використовувати термін «еволюція» стосовно політичної реальності? Що нового привнесе експлікація еволюції політичної реальності у теоретико-методологічний інструментарій сучасної політичної науки?

Феномен політичної реальності при всій його багатоаспектності та поліфонічності, може бути розглянутий з точки зору трьох базових рівнів рефлексії: по-перше, політична реальність може тлумачитися як система інститутів та взаємовідносин між ними, пов'язаних з досягненням влади, закономірностями її репродукції та трансмісії. Це – інституційний рівень розгляду політичної реальності.

По-друге, феномен політичної реальності не може бути зрозумілим без усвідомлення того, що умовою існування політичної реальності у соціальному бутті є політична культура, як система політичних артефактів, соціфактів та ментифактів, які, у свою чергу, є результатом об'єктивації політичної діяльності. У політичній культурі реалізується політична діяльність, з іншого боку, політична діяльність є засвоєнням існуючих форм політичної культури й на цій підставі конституюванням її нових форм. Це діяльнісний рівень політичної реальності.

По-третє, політична діяльність є результативною у тому сенсі, що її результатом є фіксований політичний факт. Сукупність політичних фактів може бути порівняна, співставлена, осмислена. На цій підставі пропонуються певні пробні пропозиції, що пояснюють виявлені у процесі даних раціональних процедур закономірності. З кола цих альтернативних пробних пропозицій, які проходять випробування під час політичної практики, виокремлюється рішення (або кілька рішень), що відповідає конкретним культурно-історичним вимогам. У підсумку, для конкретного політичного співтовариства це пробна пропозиція перетворюється у загальновизнаний теоретичний конструкт. Проте політичні дії в умовах кореляції культурно-історичних чинників продукують політичні факти, які неможливо пояснити з позицій загальноприйнятого у політичному співтоваристві теоретичного конструкта. У такому випадку пропонуються нові пробні пропозиції, які знов-таки підлягають раціональному переосмисленню тощо. Нарешті, виникає розуміння необхідності усвідомлення не тільки взаємозалежностей політичних фактів на теоретичному рівні, але й необхідності побудови теорії політичного пізнання або метатеорії пізнання політичної реальності. У своїй єдності політична фактуальність, теорія та метатеорія пізнання складають епістемологічний рівень рефлексії політичної реальності.

Труднощі, які виникають у процесі пояснення політичної реальності, зумовлені двома чинниками. По-перше, внаслідок того, що пояснювальний алгоритм заданий попередньою реконструкцією політичного процесу, тобто є результатом логічного аналізу, то він, як будь-яка логічна конструкція, має гіпотетичний характер. Відповідно, результат, отриманий у процесі політичного пояснення, також є гіпотетичним. Якщо під впливом варіативності культурно-історичних чинників політичним співтовариством розробляється дещо змінений пояснювальний алгоритм, то, зрозуміло, ретроспективний аналіз політичної реальності отримає інше пояснення.

По-друге, у процесі пояснення політичної реальності мають місце факти, які не можуть бути інтерпретовані з позицій наявного пояснювального алгоритму. У такому випадку можливий подвійний шлях вирішення даної проблемної ситуації. З одного боку, політична співдружність, або, точніше, її інтелектуальне ядро, шляхом творчого пошуку виробляє новий пояснювальний алгоритм, що здатний пояснити факти, непояснені з попереднього погляду. З іншого боку, можливий й інший – ірраціональний шлях досягнення змісту політичної реальності, тобто її розуміння.

Розуміння змісту політичної реальності принципово відмінне від її пояснення. Якщо пояснення ґрунтується на сприйнятті політичної реальності, фігурально висловлюючись, «зовнішнім» чином, як те, що вже здійснилося у політичному просторі та часі, то для досягнення її розуміння необхідною умовою є те, що вона дана досліднику безпосередньо, «внутрішнім» чином. Для розуміння політичної реальності ми не потребуємо введення в її контекст будь-якого зовнішнього детермінаційного зв'язку внаслідок того, що вона співвідноситься з дослідником безпосередньо. Розуміння зв'язку, який іманентно притаманний політичній реальності, зумовлює те, що дослідник повинен, так би мовити, налаштуватися на резонанс з нею, пережити внутрішньо притаманну політичному процесу закономірність. Це, у свою чергу, досягається шляхом ірраціонального, інтуїтивного «вживання» дослідника у відповідний культурно-історичний контекст.

Сучасна політична наука стоїть перед необхідністю розробки нової методології політичного аналізу, а саме – політичної герменевтики. На відміну від

класичних методологічних підходів, орієнтованих на аналітичну епістемологічну традицію, політична герменевтика звертається до проблематики смислу політичної реальності, його пошуку та інтерпретації. Політична герменевтика дозволяє раціоналізацію контролю у сфері політичних мотивацій інтерпретацією интенції політичної участі, переважно емпіричну та раціональну свідомість у політичній епістемології – емпатичним розумінням, орієнтацією на матеріальне у сфері політичної свідомості – повагою до трансцендентного, відчуження у політичній практиці – усвідомленням її повноти тощо [1, с. 3].

Евристичні можливості політичної герменевтики, як засобу теоретичної рефлексії політичної реальності, зумовлені подвійною природою феномену політичного розуміння. По-перше, політична герменевтика є гносеологічною процедурою, методом дослідження політичних явищ. При такому підході політика розглядається з точки зору аналізу значення та смислу її феноменів для суб'єкта, визначення структури його цінностей тощо. По-друге, політичне розуміння є онтологічним процесом осягнення суб'єктом політики тієї сфери реальності, в яку він заглиблений, у тому числі шляхом тлумачення її окремих фактів [2, с. 113].

Проте сучасний стан розвитку методологічного інструментарію політичної науки вимагає, окрім вищезазначених інституційного, діяльнісного та епістемологічного рівнів теоретичної рефлексії політичної реальності, розробки нових засобів її аналізу, перш за все еволюційного підходу. Подібне твердження стає можливим внаслідок констатації того, що сучасний науковий інструментарій політичної науки не завжди дозволяє з максимальною ізоморфією здійснити теоретичну реконструкцію певних фрагментів політичної реальності.

Як приклад із сучасної української політичної реальності можемо навести ту гостру суперечку, яку ведуть між собою різні політичні сили з приводу такого чинника політичної дійсності як мова. Мовний фактор все більше набуває ознак пріоритетності у політичній боротьбі різних політичних еліт за владу.

Втім використання принципу міждисциплінарності теоретичної рефлексії політичної реальності дозволяє застосовувати до аналізу мовного чинника політичної дійсності низку положень порівняльної лінгвістики, насамперед ідею про те, що представники усіх рас та культур володіють певними уродженими моделями мислення, що виконують функції не тільки базису логічної структури мови, але й у певному сенсі засобу контролювання логіки мислення.

Видатні представники порівняльної лінгвістики: Хомський, Леннеберг, Хопп та інші переконаливо довели, що людина не стільки вчиться мисленню, скільки подібно опануванню словниковим запасом пізнає символи речей та взаємовідносини між ними. Іншими словами, мова має два виміри: генетичний та культурно-історичний. Логічна структура мови є уродженою, інваріантною, генетично детермінованою, у той час як наповнення цієї структури є варіативним чинником мови, наслідком культурної еволюції.

Звідси стає зрозумілим, що для визначення місця та ролі мовного чинника у політичній реальності ми повинні зрозуміти зв'язок культурної еволюції та мови. Відповідно, усвідомлення мовного чинника у вітчизняній політичній дійсності повинно здійснюватись з урахуванням специфіки наповнення мовної структури особливостями українського культурно-історичного процесу.

Цей приклад спонукає нас на подальший науковий пошук у напрямку відповіді на питання: чи пов'язані закономірності розвитку політичної реальності з процесами культурної еволюції й, у цьому контексті, чи можемо ми екстраполювати принципи дії культурної еволюції на політичну сферу і говорити про еволюцію політичної реальності?

Відповідь на це питання передбачає урахування трьох важливих обставин. По-перше, еволюційна парадигма несе у собі суттєве евристичне навантаження у тому випадку, коли ми розглядаємо еволюцію як глобальний процес розвитку універсуму, що включає у себе неорганічну (космологічну), органічну (біологічну) та культурну еволюції. З цього приводу відомий дослідник Д. Гекслі зазначав, що «феноменальна реальність є єдиним процесом, який, власне кажучи, може бути визначений як еволюція» [3, с. 61]. Еволюцію політичної реальності

слід розглядати як сферу більш широкої культурної еволюції. Таким чином, якщо виникає необхідність визначення сутності еволюції політичної реальності, то у такому випадку слід шукати подібність механізмів її функціонування з закономірностями культурної еволюції.

По-друге, розгляд еволюції як глобального процесу, який включає у себе неорганічну, біологічну та культурну еволюції, потребує розуміння того, що для кожної сфери еволюційного процесу притаманні власні механізми, засоби та темпи дії. Звідси стає зрозумілою некоректність перенесення на іншу специфіку дії певного різновиду еволюційного процесу, наприклад категорійного апарату біологічного еволюціонізму на культурну та, відповідно, на політичну еволюції.

По-третє, внаслідок того, що неорганічна, біологічна та культурна еволюції є різними сферами глобальної еволюції універсуму, то логічним буде припущення про інваріантність фундаментальних принципів, на яких ґрунтується еволюційний процес. Тому виникає потреба визначення подібних фундаментальних принципів та неототожнення їх з конкретним концептуальним апаратом, яким користуються науки, що вивчають різні прояви еволюційного процесу. Внаслідок того, що серед усіх сфер глобальної еволюції найбільш детально та всебічно проаналізована біологічна еволюція, то природним виглядає звернення до її змісту з метою визначення фундаментальних принципів еволюційного процесу.

Сучасна еволюційна біологія досліджує, по-перше, походження організмів різних типів, їх структуру та екологічні зв'язки; по-друге, генетичний базис еволюції – механізми органічної трансформації та трансмісії, що включає у себе генокомплекс, варіативність та природний відбір; по-третє, еволюцію як процес, тобто механізми та засоби її самотрансформації шляхом послідовної зміни фаз нестабільності та стабілізації.

Звідси стає зрозумілим, що в основі еволюційного тлумачення органічної еволюції знаходяться три фундаментальних принципи: інваріантності, варіативності та трансмісії. Взаємодія цих принципів експлікує сутність біологічного еволюціонізму – репродукцію феномена життя. Д. Гекслі слушно зауважив, що знання «механізмів, що зберігають існування основ репродукції та варіативності, а також засобів еволюційної трансформації повинно бути синтезовано для того, щоби отримати розуміння загальних життєвих процесів» [3, с. 62].

Один із видатних сучасних еволюційних епістемологів Г. Воллмер дуже чітко сформулював принципіву різницю між біологічним еволюціонізмом та глобальною еволюційною теорією: «Якщо для дарвінізму найбільш суттєвими є положення щодо копіювання, спадкової генетичної інформації, мінливості шляхом мутацій та генної рекомбінації, диференційної репродукції, то глобальній еволюційній теорії притаманні більш загальні, але не такі специфічні принципи трансмісії, варіативності, селективного зберігання та відбору» [4, с. 212]. Принципи глобального еволюціонізму можуть бути застосовані до всіх сфер еволюції універсуму, категорії біологічного еволюціонізму – тільки до одного із фрагментів загальної еволюції, а саме – до органічної еволюції.

Єдність принципів глобальної еволюції дозволяє припустити, що в основі іншого різновиду еволюційного процесу – культурної еволюції – також знаходяться принципи культурної інваріантності, варіативності та трансмісії. Взаємодія цих принципів у культурі розкриває зміст культурної еволюції – репродукцію феномена людини.

Виходячи з того, що еволюція політичної реальності є сферою культурної еволюції, то логічним виглядає висновок про те, що в основі еволюції політичної реальності знаходяться базові принципи інваріантності, варіативності та трансмісії, взаємодія яких розкриває зміст еволюції політичної реальності – репродукцію феномена людини як політичної істоти.

Розуміння того, що зміст еволюції політичної реальності полягає у репродукції феномена людини, як політичної істоти, зумовлює розгляд особливостей дії цього різновиду еволюції як на структурному (морфологічному), так і на функціональному (динамічному) рівнях.

З позицій структурного підходу при аналізі еволюції політичної реальності доцільно зосереджувати увагу на матеріальному базисі політичної культури, політичній комунікації, технологіях, системі політичної організації, політичному знанні, політичних відносинах тощо. У цьому сенсі політичну реальність складають, по-перше, матеріальні артефакти, тобто матеріальні об'єкти, що є результатом політичної діяльності; по-друге, політичні соціфакти, тобто соціальні інститути та організації, що визначають структуру соціальної та політичної єдності, зберігають систему політичних відносин; по-третє, політичні ментифакти, тобто ментальні конструкції, що визначають політико-психологічну структуру політичної реальності та виконують функціональні, естетичні, духовні функції у політичному житті суспільства.

Динамічний аспект розгляду еволюції політичної реальності зорієнтований перш за все на аналіз закономірностей політико-культурної трансмісії. Культурна трансмісія (та політико-культурна, як її різновид) є принципово новою ознакою стосовно біологічних засобів перенесення інформації. Якщо біологічна еволюція є процесом розвитку репродуктивної матерії, що відбувається під впливом природного відбору, та включає у себе два найважливіших типи мутацій – варіативність та поступ, то для культурної еволюції (еволюції політичної реальності) притаманна принципово інша схема еволюційного взаємозв'язку, а саме – кумулятивна трансмісія досвіду.

Поняття «кумулятивної трансмісії досвіду» пояснює перехід від біологічної до культурного типу еволюції. Культурна еволюція виникає на тій стадії розвитку біологічної еволюції, коли в останній виникає здатність до кумулятивної трансмісії досвіду. Це перехід від протокультурної фази до безпосередньо культурної еволюції, наслідком якого стала поява людини як істоти, здатної до кумулятивної трансмісії досвіду.

Здатність до кумулятивної трансмісії досвіду є найважливішою рисою еволюції політичної реальності. Це поняття дозволяє нам зрозуміти, що політичний досвід, який кумулятивно накопичується внаслідок діяльності певних поколінь людей, слугує засобом репродукції людини як політичної істоти у наступних поколіннях. Умовою формування людини як політичної істоти є засвоєння інформації, яка міститься у попередньому політичному досвіді, використання її у процесі політичної діяльності, збагачення цієї інформації з урахуванням мінімальних сьогоденних культурно-історичних чинників та передача її наступним поколінням. У цьому полягає механізм політичної трансмісії, який розкриває зміст еволюції політичної реальності.

Таким чином, вищенаведена аргументація дозволяє зробити висновок, що на сучасному рівні теоретичної рефлексії політичної реальності: інституційний, діяльний, епістемологічний повинні бути доповнені еволюційним рівнем. У цьому сенсі доцільно доповнити існуючий методологічний інструментарій політичної науки новим поняттям «еволюція політичної реальності», яке передбачає розгляд політичної реальності на основі глобально-еволюційних принципів варіативності, варіативності та трансмісії.

Бібліографічні посилання

1. Василенко І. А. О возможностях политической герменевтики / И. А. Василенко // *Вопр. филос.* – 1999. – № 6. – С. 3–12.
2. Демядов А. И. Понимание в политике / А. И. Демядов // *Полис.* – 1999. – № 3. – С. 131–137.
3. Huxley J. Evolution, cultural and biological / J. Huxley // *New bottles for new wine: essays.* – London: Chatto and Windus, 1976. – P. 61–92.
4. Vollmer G. What evolutionary epistemology is not? / G. Wollmer // *Evolutionary epistemology: a multiparadigm program* / Ed. By W. Callebaut and R. Pinxten. – D. Reidel publishing company, 1987. – P. 202–221.